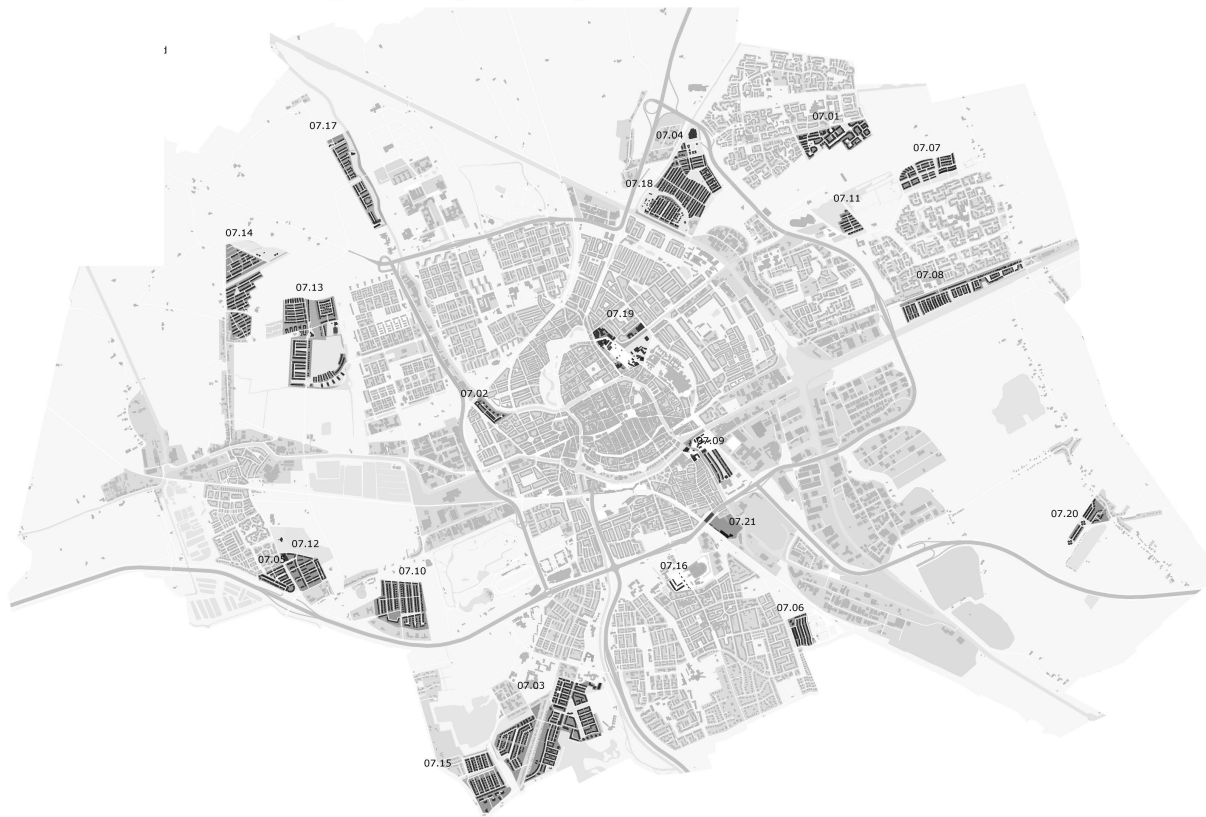

Gebied 1 - Recente uitbreidingen van en grootschalige transformaties in de stad

Gebied 1.

Recente uitbreidingen van en grootschalige transformaties in de stad

Stedenbouwkundige kenmerken

Aan de stedenbouw wordt in deze periode een belangrijke rol toegedicht. Daarbij wordt gezocht naar een sterke samenhang tussen architectuur, stedenbouw en landschap. Sinds de vroege jaren '90 is ook sprake van thematiserende en metaforische stedenbouw. Zo refereert de Held in haar structuur aan de wierde en heeft de stad met Waterland een eco-woonwijk. Ook het plan voor CiBoGa is gethematiseerd maar draagt ten opzichte van de stadsrandlocaties wel een heel duidelijk (binnen)stedelijk karakter.

Belangrijk kenmerk is de teruggekeerde heldere hiërarchische structuur en het onderscheid tussen openbaar en privé. Uitbreidingen zijn afwisselend maar duidelijk geënceneerd. Woon- en hoofdstraten zijn goed van elkaar te onderscheiden. Eveneens kenmerkend is de centrale ontsluitingsas. Straten zijn vooral in de vroege wijken recht en duidelijk geprofileerd. Rooilijnen vervangen de overgangsgebieden uit de jaren '70.

De plannen zijn rationeel van opzet. Realisatie heeft vaak deelplangewijs plaatsgevonden. Veel aandacht is besteed aan de inrichting en aankleding van de openbare ruimte. (Landschaps)architectuur en stedenbouw gaan hand in hand en zijn in sterke samenhang tot elkaar ontwikkeld. Gestreefd wordt naar de creatie van ensembles die via de openbare ruimte tot een eenheid worden gesmeed. Ordening vindt onder meer plaats op grond van bebouwingshoogte en typologie. De strook en het bouwblok zijn terug, evenals de architectonische aandacht voor de hoekoplossing. Net als in de naoorlogse uitbreidingen gaat de plint van de (strook)bebouwing een duidelijke visuele en/of functionele relatie aan met het maaiveld. Uitbreidingen haken meestal aan op bestaande voorzieningen in aangrenzende wijken. In het geval van Corpus den Hoorn Zuid / Hoornse Meer is mede gekozen voor een eigen voorzieningencentrum dat door een centrale ligging en de architectonische (hoogbouw) accenten duidelijk herkenbaar is.

In de meest recente uitbreidingen ligt de nadruk ook op de individuele uiting. Bebouwing is vaak afwisselender. Over het algemeen zijn de verbanden losser en vertonen de ensembles intern een grotere variëteit. Vrijstaandheid en individualiteit kan worden gesuggereerd met (ritmische) verspringingen in de rooilijn. Het stratenpatroon is vaak speelser en bochtiger.

Architectonische kenmerken

Hoewel de modernistische invloeden de overhand hebben, zijn uitbreidingen uit deze periode architectonisch vaak rijker dan hun voorgangers. Dit uit zich onder meer in het materiaal- en kleurgebruik (hout, metaal, diverse kleuren baksteen en verschillende andere materialen). Wel vindt de variatie plaats binnen een duidelijke compositie. Het treedt op als bindend elementen binnen een ensemble en/of accentueert de gevelgeleding (plint, middendeel, daklijst). Ook erfafscheidingen zijn vaak meegenomen in het architectonisch ontwerp.

Blok- en strookgewijze bebouwing laten een duidelijke architectonische eenheid zien. De overeenkomst met vooroorlogse en vroeg naoorlogse strokenbouw is groot. De nadruk in de gevels ligt op de horizontale gelding. De individuele woning is hieraan ondergeschikt. De ritmiek in kozijnen en ontsluitingen bepaalt voor een belangrijk deel de kwaliteit van de totale gevel. Veel gevels zijn gepleisterd (wit of in lichte, pastelachtige kleuren) of opgetrokken uit (meerkleurige) baksteen. Soms is een combinatie van beide zichtbaar: pleisterwerk en baksteen. Als een duidelijke referentie aan het 'licht, lucht en ruimte' van de modernisten zijn platte daken en grote raamoppervlakken veelvoorkomend. Het merendeel van de architectuur is strak en duidelijk geabstraheerd.

De architectonische invulling van de latere uitbreidingen is vaak bijzonder divers. Kenmerkend zijn een rijk, soms zelfs explosief vorm, kleur en materiaalgebruik. De bebouwing is hier overwegend vrijstaand, half vrijstaand of in rijen. Hoogbouw vindt plaats in de vorm van strategisch geplaatste Urban Villa's. Uitbereidingen met een sterkere stedenbouwkundige onderligger laten ook invullingen zien met een duidelijke architectonische eenheid. Vaak is daarbij het midden gezocht tussen collectiviteit en individualiteit en ligt de nadruk in de gevel zowel op de horizontale als de verticale geleding. De suggestie van individualiteit binnen een collectieve context kan ook op andere manieren uitgewerkt zijn, bijvoorbeeld via de plaatsing van de woning op de kavel en de aansluiting op de aanpandige bebouwing.

In de bestaande stad hecht de architectuur zich via morfologische referenties sterk aan de context, vooral op het vlak van stedenbouw. Architectonisch is sprake van een grote variatie: van duidelijk postmoderne uitingen die ook in hun opbouw refereren aan de context tot enigszins autonome, neo-modernistische invullingen.

Aanbevelingen

- bouwinitiatieven respecteren eventuele hiërarchische stedenbouwkundige structuren- bouwinitiatieven houden rekening met eventuele samenhang tussen architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur
- wanneer gerealiseerd binnen of als onderdeel van een ensemble, dient sprake te zijn van een duidelijke relatie tussen de afzonderlijke delen

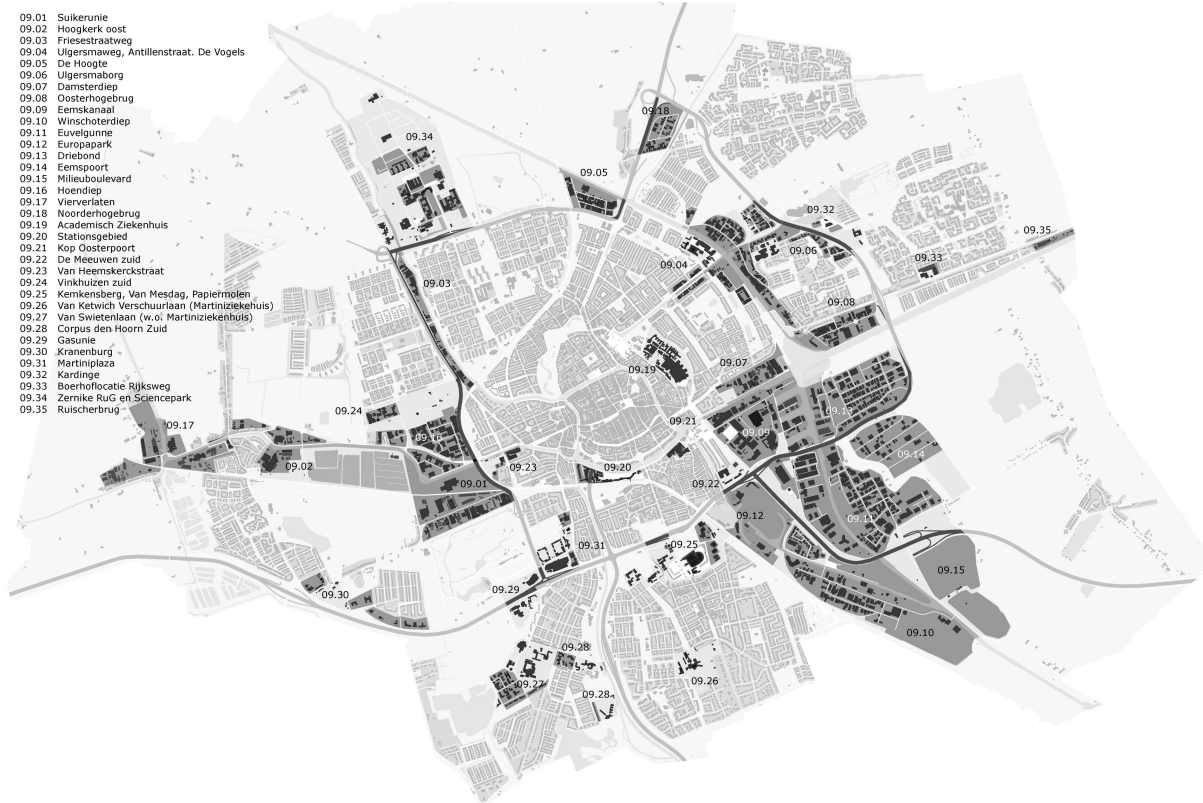
Object: het bouwwerk op zichzelf

- wanneer gerealiseerd in een rij, is de collectieve visuele kwaliteit van het geheel belangrijker dan de individuele kwaliteit van de woning
- gevels grenzend aan de openbare ruimte zijn representatief van aard
- de opbouw van de gevel is consequent en goed van verhouding
- bouwwerken hebben een heldere en herkenbare hoofdvorm
- wanneer gerealiseerd als bouwstrook ligt de nadruk op de horizontale geleding
- in gebieden met een meer dan gemiddelde samenhang tussen architectuur, stedenbouw en landschap, maken erfafscheidingen en schuurtjes nadrukkelijk deel uit van het architectonisch ontwerp. Wanneer de bovengenoemde relatie met het architectonisch ontwerp terwijl de erfafscheidingen of schuurtjes grenzen aan de openbare ruimte, dan wordt dit als exces beschouwd

Detail: detaillering, materiaal en kleurgebruik

- kleur en materiaalvariatie vinden plaats binnen een duidelijke compositie en richten zich op de accentuering van de gevelgeleding en/of de architectonische eenheid
- detaillering, materiaal en kleur worden afgestemd op de aangrenzende en overliggende bebouwing

Gebied 2 - Bedrijfsterreinen en gebieden voor infrastructuur

Gebied 2 Bedrijfsterreinen en gebieden voor infrastructuur

Typebeschrijving

Bedrijfs- en industrieterreinen kennen een veelal rationele inrichting en zijn sterk monofunctioneel van aard. Ze zijn primair gericht op de huisvesting van bedrijven. Oudere terreinen hebben vaak een duidelijke relatie met water- en/of spoorweginfrastructuur, terwijl de meer recente terreinen sterk gericht zijn op het wegverkeer. Dit geldt ook voor de recentere kantoorlocaties. Voor alle terreinen binnen deze categorie geldt dat infrastructuur (en een goede ontsluiting) een leidend inrichtingsprincipe is geweest.

De oudere bedrijventerreinen zijn overwegend kleinschalig van omvang (tot circa 10 hectare) en bebouwing. Ze laten vaak een intensief ruimtegebruik zien. Meer recente terreinen omvatten tenminste 50 hectare (Driebond), uitlopende tot ruim 250 hectare (Westpoort). Pure kantoorlocaties komen voor in diverse schaalgroottes. In de directe nabijheid van de stad zijn ze vaak gemengd met woonbebouwing. Daarbuiten neemt hun schaal toe en overheerst de monofunctie.

De onderlegger voor bedrijventerreinen bestaat over het algemeen uit een hoofdontsluitingsas waaraan volgens een rasterstructuur zijstraten zijn gekoppeld. De bedrijven zijn aan zowel de primaire hoofdas als de secundaire wegenstructuur gevestigd, meestal volgens een rechte rooilijn.

Bij de oudere terreinen is de openbare ruimte vrijwel geheel verhard. Groen is zeldzaam. Op recentere terreinen wordt de hoofdas soms juist begeleid door een groenstrook. De terreinen Euvelgunne,

Eemspoort en Westpoort worden zelfs omzoomd of doorsneden door een ecologische zone. Het idee is de terreinen zo het karakter van een 'werklandschap' mee te geven. De randen van recente, aan weginfrastructuur gekoppelde bedrijventerreinen zijn vaak van belang als zichtlocatie. De gebouwen alhier kennen een meer dan gemiddelde representatieve uitstraling.

Een deel van de bedrijventerreinen kent een speciale thematiek of hoofdfunctie. Historisch gezien zijn er de terreinen van de beide twee suikerfabrieken. In het zuidoosten van de stad bevindt zich de milieuboulevard, (in)gericht op milieubelastende activiteiten.

Een deel van bedrijventerrein Driebond richt zich specifiek op autoverkoop. Een vroeg voorbeeld van een locatie voor kantoren en dienstverlening is het Academisch ziekenhuis, dat zich heeft ontwikkeld langs de vroegere standsrand. Andere voorbeelden uit verschillende perioden en van verschillend karakter zijn het stationsgebied, het Zernikecomplex, Kempkensberg en de meubelboulevard.

Voorbeelden van locaties die exemplarisch zijn voor de vermenging van bedrijven, kantoren en dienstverlening zijn Kranenburg en de Sontweg. Kranenburg wordt getypeerd als bedrijventerrein, maar biedt plaats voor representatieve functies met dienstverlening als hoofdfunctie. Bedrijventerrein Sontweg valt op door de menging tussen bedrijven met een grote publieke functie, zoals IKEA, en bedrijven met een sterk industrieel karakter, zoals de containerterminal.

Ruimtelijke dynamiek

Vanaf de jaren tachtig zijn veel oude bedrijventerreinen herontwikkeld. Oude industrie functies zijn vervangen door woonbebouwing. Goede voorbeelden zijn de reeds genoemde terreinen in de Oranjewijk, maar ook de invulling van het voormalige Agrunolterrein (de Meeuwen).

In de nabije toekomst zullen diverse andere bedrijventerreinen een reconstructie ondergaan. Het gaat hier vooral om kleinere terreinen die ooit aan de rand van de stad werden ontwikkeld maar nu zijn opgeslokt door de uitbreidende stad. Het merendeel wordt herontwikkeld tot woon of woonwerkgebied (Antillenstraat, De Vogels, Damsterdiep, Eemskanaal, Ulgersmaweg). Aanmerkelijk grootschaliger is de ontwikkeling van CiBoGa en het Europapark. Beide terreinen worden herontwikkeld tot hoogkwalitatieve gebieden met functies als wonen, kantoren, sport en detailhandel. Uiteindelijk zullen de locaties zodanig van kleur verschieten dat zij niet langer onder de categorie bedrijventerrein vallen.

In eerdere decennia werden eisen ten aanzien van de verschijningsvorm en de relatie met de omgeving vaak gezien als belemmerend voor de economische aantrekkelijkheid van een bedrijventerrein. Dit gold zowel voor de gemeentelijke visie als voor die van de ondernemers. De visuele kwaliteit van bedrijventerreinen was hierdoor vaak onder de maat.

De laatste jaren is er sprake van een duidelijke omslag. Het gemeentelijke beleid zet zich meer en meer in op het verhogen van de visuele kwaliteit en de representativiteit van bedrijfs en industrieterreinen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen locaties met een belangrijke publieke uitstraling, zoals zichtlocaties, en bedrijven die minder in het zicht liggen. Ook voor deze laatste categorie is een visuele basiskwaliteit vereist. Welstandsvrije gebieden passen daar niet bij, alhoewel het regime natuurlijk minder strak is dan elders in de stad. Deze visie correspondeert met de gewijzigde opstelling van de gebruikers. Ook ondernemers zien het belang in van een aantrekkelijke werkomgeving, zowel vanuit persoonlijk oogpunt als vanuit commerciële overwegingen.

Aanbevelingen

- bouwinitiatieven respecteren de rationele stedenbouwkundige structuren van hoofdas en secundaire wegen
- bebouwing op terreinen die zijn ontwikkeld als werklandschap haken aan op de daar aanwezige landschappelijke structuur
- de bebouwing houdt rekening met zichtlijnen die van belang zijn voor de oriëntatie en leesbaarheid van het terrein
- de gevels grenzend aan de openbare ruimte dienen representatief te zijn

Gebied 3 - Planmatige woonwijken van het laatste kwartaal van de 20e eeuw

Gebied 3

Planmatige woonwijken van het laatste kwartaal van de 20^e eeuw

Stedenbouwkundige kenmerken

Het merendeel van de wijken uit de jaren zeventig is gebaseerd op het woonerfconcept, waarmee het doorgaande verkeer uit de woonbuurten gehouden werd. Geknikte straten en verkeersdrempels moesten de snelheid van het verkeer remmen. Wijken kennen hierdoor een sterk vertakte plattegrond waarvan de woonstraten merendeels eindigen in doodlopende erven. De traditionele scheiding tussen verkeersstromen middels trottoirbanden is in de woonstraten en woonerven vervangen door informele scheidingen van bielzen, bomen en houten paaltjes. Gestreefd werd om bestaande elementen en structuren op te nemen in de wijkplattegrond.

Een duidelijke ruimtelijke hiërarchie ontbreekt. De stedenbouw is informeel en kent zachte overgangen tussen privé, semi-openbaar en openbaar. De rooilijn is vervangen door het overgangsgebied. Waar wel rooilijnen aanwezig zijn, verspringen deze regelmatig. Er is veel aandacht besteed aan de inrichting van de (groene) woonomgeving. Laagbouw en kleinschaligheid is de norm. Monumentaliteit wordt vermeden. Als een relik van de naoorlogse bouw zijn alleen in de wijkcentra hoogbouwaccenten en andere gestapelde bouw te vinden. Deze winkelcentra zijn veelal gecombineerd met andere wijkvoorzieningen, waaronder scholen en gezondheidscentra.

Hoewel getracht werd ieder deel van de wijk een eigen karakter te geven - om zo de herkenbaarheid en herbergzaamheid te vergroten - komen veel wijken uit deze periode erg uniform over. Woningen zijn duidelijk planmatig aangelegd, vaak in rijen en/of met verspringende rooilijnen. Een strakke ritmiek binnen de ensembles, zo kenmerkend voor de voor- en naoorlogse architectuur, ontbreekt.

Eenheid ontstaat wel door de relatief uniforme bebouwingshoogte en de toepassing van vergelijkbare architectonische elementen en materialen. Woningen zijn hierdoor niet zozeer identiek maar wel erg gelijksoortig.

Architectonische kenmerken

Veel van de architectuur uit deze periode is ontleend aan het gedachtegoed van de Forumbeweging: een meer individuele benadering van de architectuur als reactie op het als star, schraal en onpersoonlijk geachte functionalisme. De architectuur wordt vaak aangeduid als 'structuralistisch'. De hardheid van het modernisme diende doorbroken te worden. Het was het tijdperk van de zachte overgangen, schakelingen, trappen, open portieken, terrassen en de uit- en inbouwen. Bovendien was er sprake van een terugkeer naar traditionele vormen en materialen: baksteen, hout, steile pannendaken en kleinere raampartijen. Veelvoorkomend zijn ook betonnen lateien en kolommen. Materiaalgebruik is zeker niet expliciet. Monumentaliteit, architectonische expressie en fijnmazige detaillering zijn zeldzaam.

Structuralistische architectuur is overwegend kleinschalig. Gevels kennen geen duidelijke hiërarchische opbouw en bevatten veel verspringende elementen. Muur en dakvlakken worden geregeld onderbroken en kennen daardoor geen duidelijk afleesbare ritmiek. De nadruk ligt op informaliteit. Bij rij aan rij geplaatste woningen wordt de hoofdvorm niet benadrukt. Veel woningen kennen geen duidelijke voor- of achterkant. Hoeken zijn overwegend niet verbijzonderd. De stadsvernieuwing in de oude stad laat een vergelijkbare vormtaal zien als de bebouwing in de nieuwe woonwijken buiten het centrum. Bebouwing in de stad is wel vaak hoger en vormt meer eenduidige straatwanden. Het voegt zich veelal binnen de historische structuur van de stad.

Aanbevelingen

- De context maakt dat de inpassing van individuele aanpassingen goed mogelijk zijn

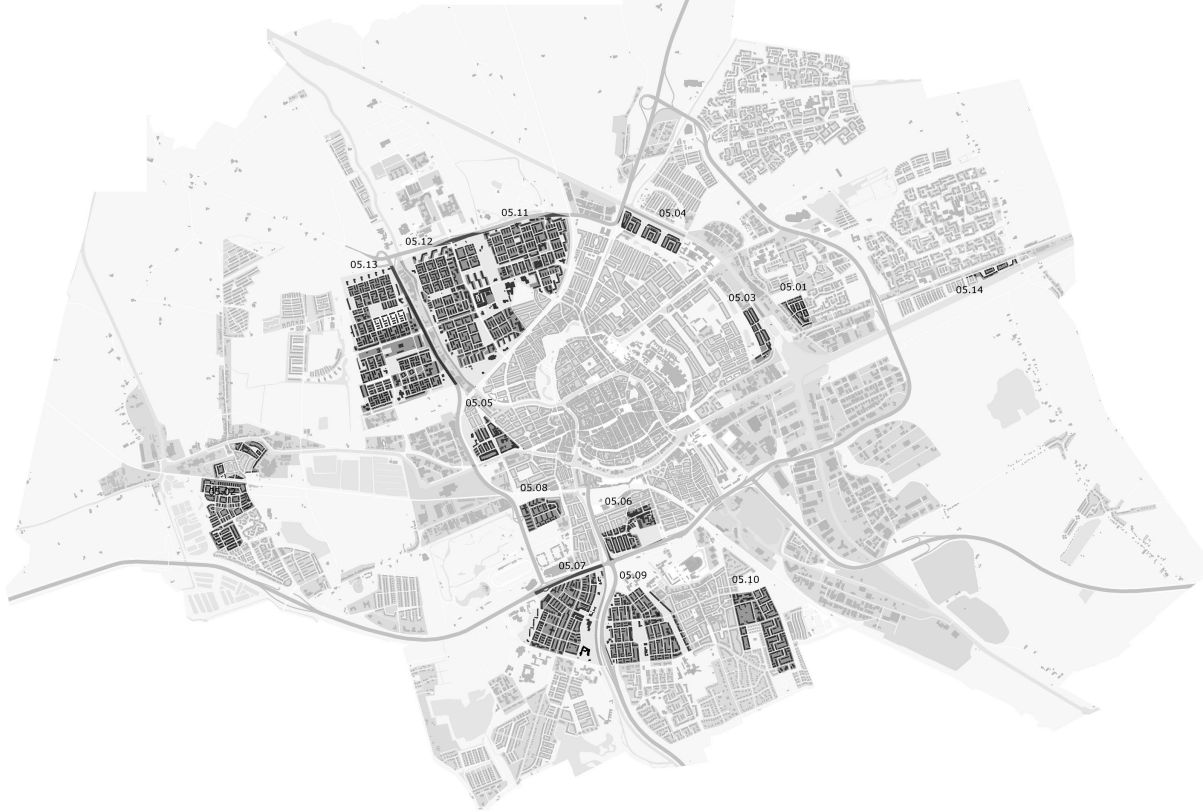
Object: het bouwwerk op zichzelf

- de opbouw van de gevels is consequent en goed van verhouding

Detail: detaillering, materiaal en kleurgebruik

- De directe omgeving vormt geen directe referentie, maar materiaalgebruik en detaillering zijn in overeenstemming met het karakter van de wijk, namelijk gebruikmakend van baksteen, dakpannen en hout

Gebied 4 - Stempel en strokenbouw van de jaren 50-70

Gebied 4. Stempel- en strokenbouw van de jaren '50 – '70

Stedenbouwkundige kenmerken

Dit gebiedstype betreft planmatige woongebieden met een duidelijke ruimtelijke hiërarchie van hoofdstraten, woonstraten, pleinen en openbaar groen, zowel op buurt als wijkniveau. Wijken zijn gepland als autonoom functionerende eenheden met een eigen wijkcentrum en een grote diversiteit aan woningtypen. Functies en voorzieningen zijn centraal geclusterd, op wijk- en op buurtniveau (kerken, scholen, winkels, sportvelden, bejaardentehuizen). In latere jaren zijn hier en daar bovenwijkse voorzieningen toegevoegd. Vanaf de kaart zijn de wijken als autonome ruimtelijk eenheden goed te herkennen. Groene zones, vaak gecombineerd met gericht geplaatste bebouwing, markeren de wijkgrens.

De bebouwing is homogeen en eenvoudig en bestaat uit middelhoge hoogbouwstroken met portiek of etageontsluiting en tweelaagse eengezins- of bejaardenwoningen met of zonder kap. Stempel en strokenbouw vervangen het bouwblok als structurerend element. Wijkplattegronden laten een herhaling van dezelfde stedenbouwkundige ensembles zien. Sommige wijken (o.a. Corpus den Hoorn, De Weijert, Coendersborg) kennen een 'gouden rand' van vrijstaande villabebouwing en grote twee-onder-een-kappers. Variaties in de verkaveling zijn zichtbaar aan de randen en de centrumgebieden: de plekken waar in de oorspronkelijke plannen de buurt- en wijkvoorzieningen werden ondergebracht.

Op het niveau van wijk en buurt maakt de afwisseling in bebouwingshoogte deel uit van het totaalconcept. Hier en daar zorgt hoogbouw voor een accent of verbijzondering, vaak bedoeld als markering van een wijk of buurtcentrum. Hoogbouwaccenten en ander bijzondere bebouwing kunnen ook worden ingezet als een markering van een wijkentree of een centrale (groen)zone.

Net als in de voorgaande periode ligt er in de naoorlogse stedenbouw een grote nadruk op openbaarheid en collectief gebruik. Met uitzondering van de gouden randjes en de in stroken gerealiseerde eengezinswoningen zijn privé-tuinen relatief zeldzaam. Corpus den Hoorn en

Coendersborg nemen vanwege hun hoge percentage grondgebonden woningen een bijzondere positie in: zij kennen een meer dan gemiddeld aantal privé-tuinen.

De strook- en stempelbebouwing staat veelal vrij in een groene, openbaar toegankelijke omgeving en is georiënteerd op zon en lichttoetreding. De relatie die de bebouwing aangaat met de openbare ruimte is als totaal ontworpen en daarmee onlosmakelijk.

Architectonische kenmerken

In tegenstelling tot veel architectuur uit de voorgaande periode is de gevel niet langer een op zichzelf staand esthetisch geheel. Het achterliggend programma bepaalt in sterke mate het gevelbeeld, zeker in het geval van de meerlaagse strokenbouw. Hoewel onderdeel van een groot geheel, zijn de wooneenheden in vrijwel alle gevallen vanuit de gevel afleesbaar. Materialisatie, etagescheidingen, puien, balkons en kozijnen bepalen de geleiding. Veel van de stroken kennen een duidelijke plint waarin souterrains zijn opgenomen. Daarboven bevinden zich de gevelvlakken. Veel plinten gaan een duidelijke relatie aan met het maaiveld, bijvoorbeeld in de vorm van bergingen, entrees, grondgebonden woningen op de benedenlaag, bedrijven, garages of doorgangen. Het merendeel van deze programma's versterkt de kwaliteit van de openbare ruimte. Strokenbouw kent over de volle lengte dezelfde hoogte en wordt aan de kopse kanten over het algemeen begrensd door een blinde muur. De ontsluiting vindt plaats via portieken en/of galerijen.

De naoorlogse wijk haalt z'n architectonische kwaliteit niet zozeer uit het detail, maar uit de doordachte herhaling van gestandaardiseerde elementen. Ritmiek en lijnenspel zijn daarbij essentieel en bepalen voor een belangrijk deel de architectonische kwaliteit. Dit geldt vooral voor de strokenbouw. Van hiërarchie is hier nauwelijks sprake; een gevolg van de gestandaardiseerde woningplattegronden. Architectonische accenten zijn bescheiden of blijven achterwege. Naast de stroken zijn ook de eengezins- en bejaardenwoningen in dit gebiedstype sterk functioneel van opzet. Ze vertonen weinig architectonische diversiteit. Deze is voorbehouden aan de voorzieningen en hoogbouwaccenten. Ook in de gouden randjes zijn hier en daar interessante woningen aan te treffen die zich onttrekken aan het homogene beeld.

Een uitzondering op de architectonische homogeniteit vormt de vroeg-naoorlogse bebouwing, die qua architectuur, detaillering en materiaalgebruik aanmerkelijk rijker is. De integratie van beeldende kunst in het gevelbeeld, bijvoorbeeld als accent boven een portiek, komt hier geregeld voor. Goede voorbeelden zijn de naoorlogse invullingen van het plan Berlage en, zij het in iets mindere mate, de wijken Corpus den Hoorn en De Weijert. In latere wijken daalt de aandacht voor de architectonische kwaliteit en wordt bovendien het materiaalgebruik armer. Selwerd, De Paddepoel en Vinkhuizen zijn wat dat betreft kenmerkend.

Aanbevelingen

- bouwiniciatieven worden altijd beoordeeld op de schaal van het gehele ensemble
- wanneer gerealiseerd als onderdeel van een stempel of een ander ensemble van stroken, dient sprake te zijn van een duidelijke relatie tussen de afzonderlijke delen van het stempel
- nieuwe invullingen houden rekening met de bestaande planmatig aangebrachte maat, schaal en hooglaag verhoudingen in het gebied

Object: het bouwwerk op zichzelf

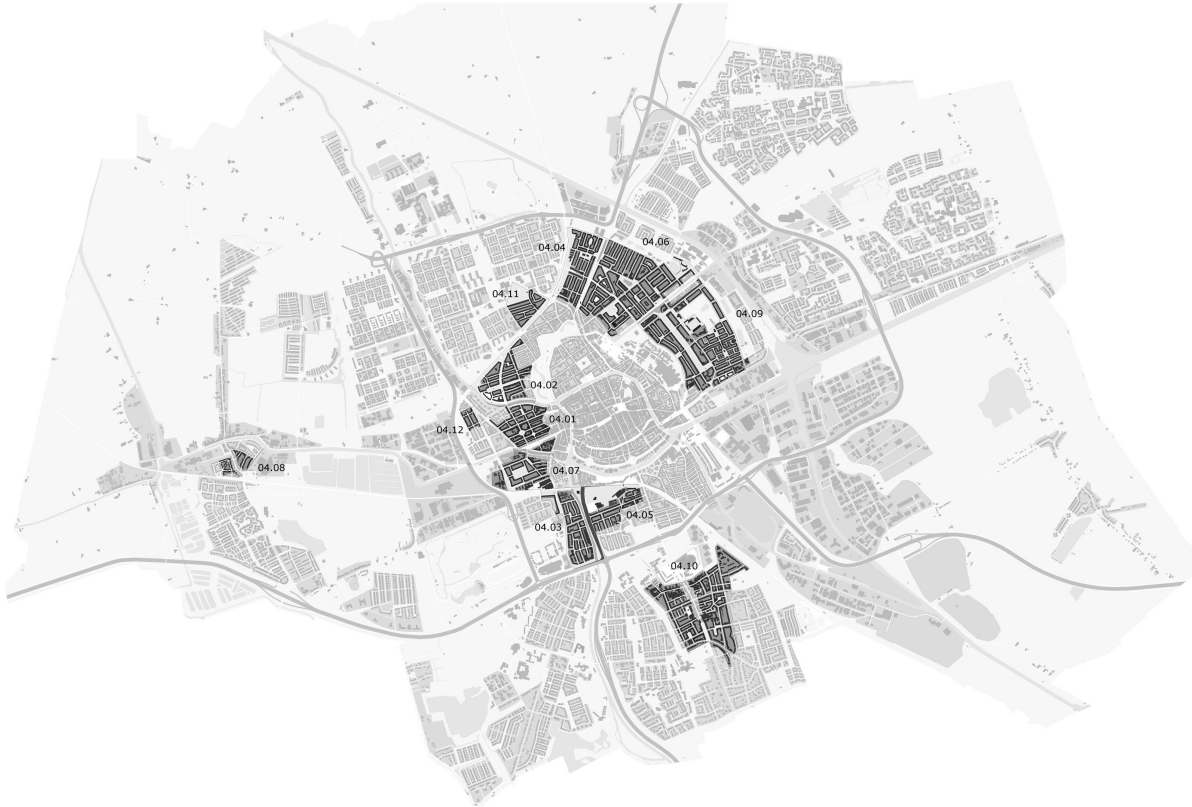
- wanneer het binnengebied een openbaar karakter draagt zijn binnen een stempel of een ander ensemble van stroken nieuwe invullingen alzijdig
- ieder bouwwerk heeft een heldere en herkenbare hoofdvorm die, afhankelijk van de functie, refereert aan de vormtaal in het gebied
- gestapelde strookbebouwing wordt gerealiseerd met een duidelijk herkenbare plint
- de plint reageert op het maaiveld en draagt positief bij aan de visuele kwaliteit en beleving van de openbare ruimte
- strookbebouwing wordt gerealiseerd als een architectonische eenheid en legt de nadruk op de horizontale gevelgeleding
- de gevelopbouw is consequent, ritmisch en in verhouding met de structuur van de gevels van de bebouwing in de directe omgeving

- de gevel gaat in ritmiek en geleding een relatie aan met het achterliggende programma (functie, plattegrond)

Detail: detaillering, materiaal en kleurgebruik

- materiaalgebruik, detaillering en kleur worden afgestemd op de hoogste aanwezige visuele kwaliteit in de directe omgeving, inclusief het bouwwerk zelf
- materiaal- en kleurgebruik dissonant niet
- nieuwbouw in de laat naoorlogse wijken (Selwerd, Paddepoel en Vinkhuizen) kent een hoger detailleringsniveau en een hoogwaardiger materiaal- en kleurgebruik dan de bestaande en de oorspronkelijke context

Gebied 5 - Vroeg-planmatige uitbreidingen van de eerste helft van de 20e eeuw

Gebied 5.

Vroeg-planmatige stedelijke uitbreidingen in de eerste helft van de 20e eeuw

Stedenbouwkundige kenmerken

Vroeg Planmatige Uitbreidingen kenmerken zich door een esthetische benadering van de stad, waarbij straten, pleinen en groen een sterk samenhangende ruimtelijke compositie vormen. Zichtlijnen zijn een belangrijk ingrediënt. Uitbreidingen hebben een duidelijk stedelijk karakter en kennen een hiërarchische opbouw van hoofdstraten en woonstraten, die vaak ook in bebouwingshoogte indicatief wordt uitgewerkt. Middels een directe relatie tussen beplanting, straatbreedte en gevelhoogte is sprake van grote aandacht voor de straatprofilering. Het gesloten bouwblok vormt de basis van de uitbreidingen. In directe samenspraak met de architectonische opstand 'organiseert' het de openbare ruimte. Binnen de blokken liggen privé-tuinen of ruimten voor semi-openbaar gebruik. De overgangen tussen openbaar en privé zijn hard en duidelijk: de gevel vormt de begrenzing, soms voorafgegaan door kleine privé-tuinen waarvan de erfafscheiding in de vorm van beplanting weer deel uitmaakt van het totaalontwerp. Sommige uitbreidingen uit deze periode kennen een apart deel bestemd voor vrijstaande villabebouwing. De Oranjebuurt, met haar villabebouwing aan de rand van het Noorderplantsoen, is wat dat betreft kenmerkend. Qua structuur en architectuur lijkt deze bebouwing sterk op die van de eerste planmatige villawijken welke ongeveer gelijktijdig gerealiseerd werden (Helpman).

Architectonische kenmerken

De architectuur staat in dienst van het stedenbouwkundig beeld. Bouwblokken worden als één geheel ontworpen of zijn opgedeeld in eenduidige clusters. Aan de hoekpunten van de blokken is relatief veel aandacht besteed. Ze zijn verbijzonderd en gedetailleerd binnen de stijl van de rest van de gevel en versterken het karakter van het gehele blok. De architectuur is expressief en kenmerkt zich door een nadruk op horizontale geleding. Veel gevels kennen een klassieke opbouw van plint, middendeel en een in ritmiek afwijkende toplaag. De plint is soms verbijzonderd en uitgevoerd in gesinterde

baksteen. De daken zijn plat of hebben de vorm van een lange doorlopende kap, evenwijdig aan de straat. Daklijsten zijn soms verbijzonderd.

Herhaling, samenhang en ritmiek bepalen de kwaliteit van de gevel. Lange horizontale rijen van vensters, een doorlopende daklijst en de vorm van kozijnen en ingangspartijen bepalen in sterke mate het straat- en gevelbeeld. Ook balkons of erkers kunnen deel uitmaken van de gevelcompositie. De individuele uiting is daarbij duidelijk ondergeschikt aan het totaal. Ensembles vertonen zowel stedenbouwkundig als architectonisch een hoge mate van eenheid. Vooral de kozijngeleding is bepalend voor het gevelaanzicht en de kwaliteit van het totaal. Het gaat hier zowel om de dikte van de kozijnbalken als de roedenverdeling. Dit gaat ook op voor de entree en de materialisatie en detaillering van de voordeur. Ook het voeg- en metselwerk draagt sterk bij aan de expressiviteit van de architectuur. De vrijstaande villabebouwing toont weliswaar grote stilistische overeenkomsten met de bouwblokken, maar richt zich in eerste instantie op de kwaliteit van het object zelf. Aangezien individuele kwaliteit hier boven collectieve kwaliteit gaat, zijn de meest omvangrijke fragmenten van villabebouwing uit deze periode ondergebracht binnen het gebiedstype Villagebieden.

Vroege invullingen van het plan Mulock Houwer

De Schildersbuurt en delen van de Zeeheldenbuurt nemen binnen de Vroege Planmatige Uitbreidingen een bijzondere plaats in. Dit is enerzijds het gevolg van de ontmoeting tussen planmatige en niet-planmatige woningbouw, anderzijds van de vroege, kavelgewijze invulling van Mulock Houwers' Plan van Uitleg, die de niet-planmatige ontwikkeling in beide buurten opnam in zijn eerste Groninger uitbreidingsplan. Vooral de Schildersbuurt is exemplarisch. Hier stamt het merendeel van de bebouwing aan de Westersingel, de Nieuwe Blekerstraat, de Kraneweg, en de Leeuwarderstraat, maar ook de lineaire bebouwing aan de A-weg en het Hoendiep, uit de periode van vóór 1906. De straten zijn ingevuld door particulieren, bouwbedrijven en investeerders en sluiten daarmee qua karakter aan bij de Niet Planmatige Stadsuitbreidingen. Ook de Herman Colleniusstraat en de Taco Mesdagstraat kennen bebouwing uit de periode voor 1906.

Latere invullingen voegen zich binnen de door Mulock Houwer geschetste bouwblokken. Er is hier sprake van een meer dan gemiddelde planmatig aangebrachte samenhang tussen architectuur, stedenbouw en openbare ruimte. De hoogte van de bebouwing is opgeschroefd naar drie of meer bouwlagen en vertoont een grotere eenheid dan de bebouwing uit de voorgaande periodes. De straten zijn breder en 'rechtgetrokken', en is er via de aanleg van pleinen en beplanting relatief veel aandacht voor de openbare ruimte. Veel straten hebben allure of een grote potentie daartoe.

Typerende horizontaal gelede gevels met duidelijke architectonische eenheid zijn relatief zeldzaam in de Schildersbuurt. De bebouwing is divers en kent een grote verscheidenheid in architectuur, vorm en decoratie: Jugendstil, traditionele architectuur, neogotiek en architectuur in de geest Berlage. Het merendeel van de woningen kent een verticale geleding en benadrukt daarmee de individualiteit, echter wel binnen de kaders van het gesloten bouwblok. De relatief zeldzame horizontaal gelede straatgevels stammen uit de jaren twintig en sluiten stilistisch aan bij de Verstrakte Amsterdamse School, die zo typerend is voor de stad Groningen.

De meest recente invullingen in de Schildersbuurt stammen uit het laatste kwart van de twintigste eeuw. In de jaren '70 werd op het terrein van een voormalige houtzagerij een nieuwe woonbuurt aangelegd. De buurt, bestaande uit de Mondriaanstraat en de Rubensstraat, draagt in architectuur en stedenbouw een zelfde 'herbergzame' sfeer als de wijken Beijum en Lewenborg en wordt daarom behandeld in het hoofdstuk Planmatige woningbouw 1970-1983.

Aanbevelingen:

- nieuwe bebouwing is zich bewust van het straatbeeld en reageert in schaal, hoogte en vormgeving nadrukkelijk op de belendende en overliggende bebouwing
- bouwinitiatieven houden nadrukkelijk rekening met de architectonische en stedenbouwkundige eenheid in het gebied
- collectieve visuele kwaliteit gaat boven de individuele uiting

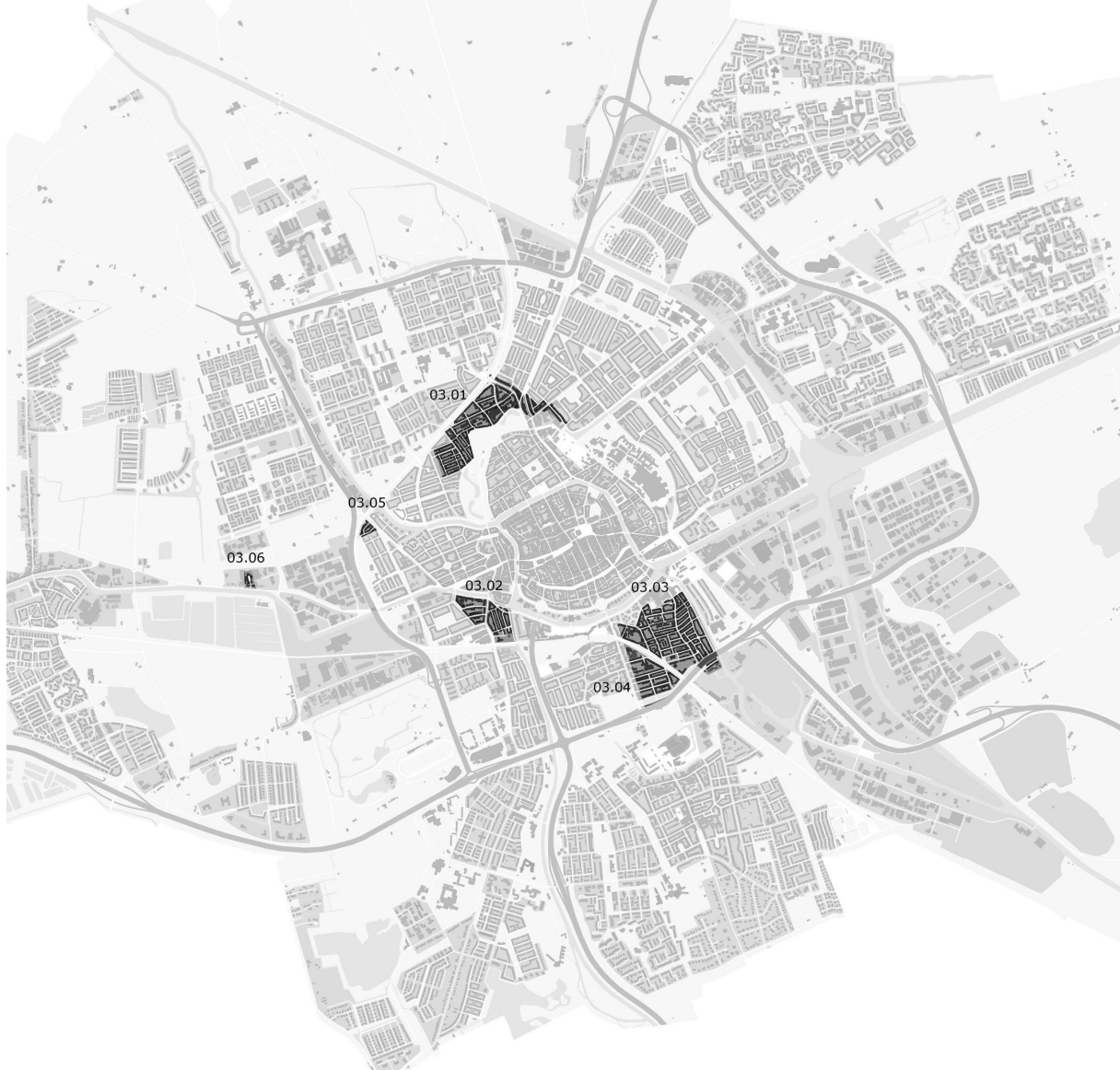
Object: het bouwwerk op zichzelf

- nieuwbouw binnen een bestaande gevelwand met een duidelijke architectonische eenheid voegt zich naar de buurpanden en ‘heelt’ daarmee het totale gevelbeeld
- de gevelopbouw is consequent en ritmisch van aard
- balkons, erkers en andere uitspringende gebouwdelen zijn onderdeel van de ritmiek in de gevel
- balkons, erkers en andere uitspringende gebouwdelen zijn ondergeschikt aan de hoofdvorm
- hoekbebouwing krijgt een meer dan gemiddelde aandacht en zoekt naar een architectonische vertaling van de bouwblokbegrenzing

Detail: detaillering, materiaal- en kleurgebruik

- binnen een ensemble krijgen kozijnvorm en kozijngeleding extra aandacht
- entreepartijen, deur- en kozijngeleding sluiten aan bij de architectuur en zijn (mede) bepalend voor de totale gevelgeleding
- details en ornamentiek zijn verfijnd, ondergeschikt aan de hoofdvorm en benadrukken de gevelgeleding (ze ondersteunen het ontwerp)
- materiaalgebruik, detaillering en kleur zijn afgestemd op de context

Gebied 6 - Organisch ontwikkelde uitbreidingen van de tweede helft van de 19e eeuw

Gebied 6.

Organisch ontwikkelde uitbreidingen van de 2^e helft van de 19^e eeuw

Stedenbouwkundige kenmerken

De stedenbouwkundige structuur van de Niet-planmatige stadsuitbreidingen lijkt sterk op die van de binnenstad en is een duidelijk gevolg van organische groei. Bebouwing is er in diverse soorten en maten en haakt aan op pre-urbane sloten, kaden en wegen. Rechte en gebogen straten wisselen elkaar af. Ze zijn fragmentarisch ingevuld door particulieren, investeerders en bouwbedrijven. De rooilijn zorgt voor enige eenheid. Qua verkaveling overheerst het gesloten bouwblok. De perceelbreedte binnen het blok varieert. De structuur van de bebouwing vormt zich naar de loop van de infrastructuur. Hoewel sommige straten op één hoogte zijn gerealiseerd, kan de bebouwingshoogte ook sterk wisselen: van enkellaagse bebouwing tot twee en drielaagse bebouwing, al dan niet met een duidelijke kap. Onderling verspringen de daklijnen sterk. Het merendeel van de woningen is snel en goedkoop gerealiseerd. Deze projectmatige ensembles van minimaal twee of meer panden worden afgewisseld met individuele uitingen. Hoewel de woonbebouwing overheerst, is hier en daar ruimte voor afwijkende functies en bebouwing: kerken, scholen, bedrijfs- en/of winkelpanden. De laatste categorie bevindt zich hoofdzakelijk op hoeken en langs doorgaande starten.

De openbare ruimte is kleinschalig. De bebouwing grenst direct aan de relatief smalle straten. Voortuinen zijn zeldzaam en komen eigenlijk alleen voor bij de duurere woonhuizen. De bevinden zich langs prominentere staten met meer groen. Ze kennen aanzienlijk meer aandacht voor architectuur en detaillering.

Architectonische kenmerken

De projectmatig ontwikkelde ensembles vertonen een hoge mate van architectonische eenheid. De ornamentiek kan per pand kleine verschillen vertonen, afhankelijk van de positie in het ensemble. Los van de ensembles is overwegend sprake van een grote architectonische diversiteit. Traditionele en ambachtelijke bebouwing wordt afgewisseld met eclectische en neo-renaissancistische bouwstijlen. Ook zijn overgangsstijlen en bouwstijlen gerelateerd aan de Amsterdamse School terug te vinden. Deze invullingen zijn van latere data en hebben zich gevoegd binnen de organisch gegroeide structuur. Op plekken waar duurere woningen overheersen, is veelal sprake van een toename van de architectonische diversiteit.

De opbouw van de gevels komt grotendeels overeen met die van de binnenstad. De geleding is klassiek: plint, middeldeel, gevelbeëindiging. Qua interne verhoudingen ligt de nadruk per pand meestal op de verticale geleding. De plasticiteit van de gevels komt voort uit portieken, erkers, balkons, loggia's en dakkapellen. Over het algemeen geldt: hoe minder plasticiteit hoe goedkoper de oorspronkelijke bouw. Hoekwoningen worden soms verbijzonderd als afsluiting van het bouwblok. Ornamenten bevinden zich boven de entrees en de raampartijen.

Ruimtelijke dynamiek

In de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw zijn op verschillende locaties nieuwe invullingen ontstaan, ofwel ter vervanging ofwel op de plek van voormalige bedrijfs- en/of industriebebouwing. Deze stadsvernieuwingslocaties komen in karakteristiek sterk overeen met de Recente Planmatige stadsuitbreidingen (ca. 1983-1992), en sluiten ondertussen vaak erg goed aan op de bestaande stedenbouwkundige structuur.

Aanbevelingen:

- bouwiniciatieven reageren op de wisselende bebouwingshoogte(n) in het gebied
- grootschalige initiatieven houden rekening met de schaal van de omgeving

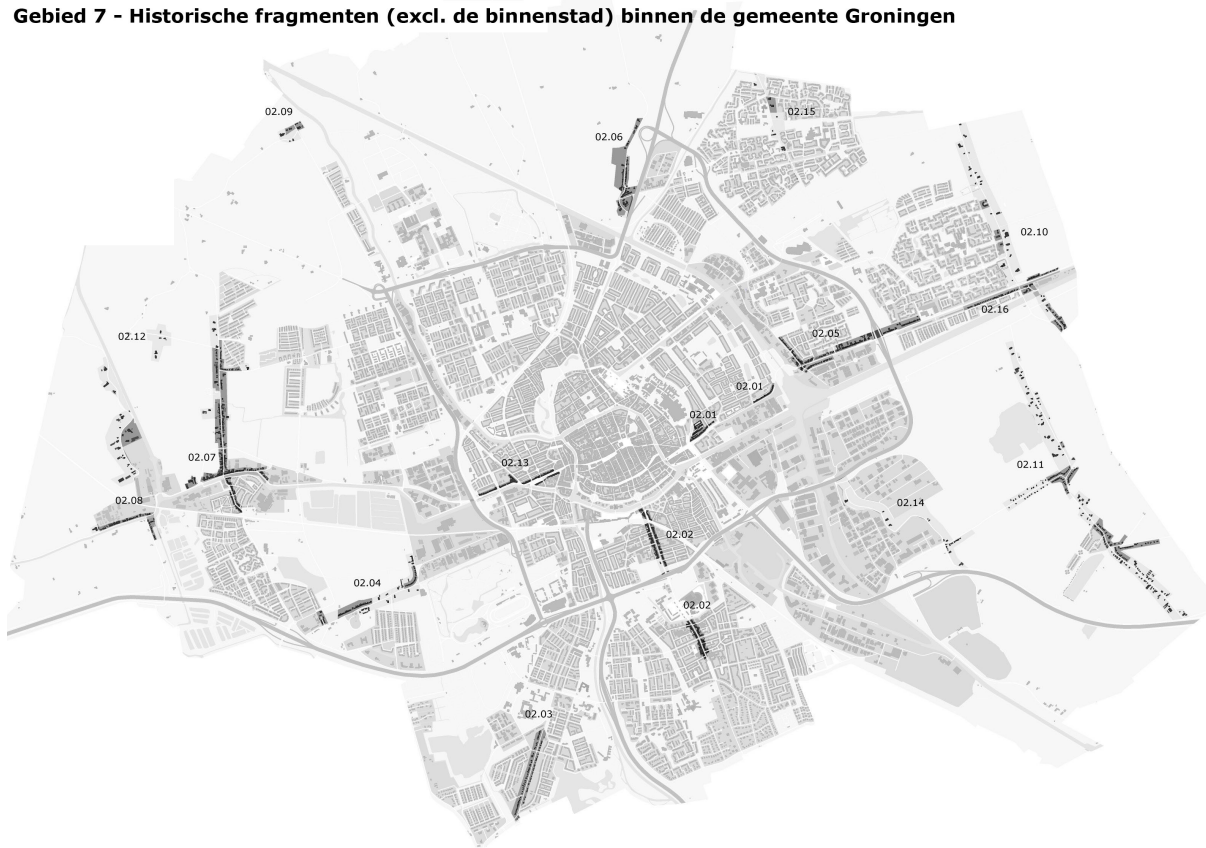
Object: het bouwwerk op zichzelf

- nieuwbouw heeft een compacte, eenduidige hoofdvorm
- de voorgevel is representatief en gericht op de straat
- dichte gevels aan de straatkant(en) zijn ongewenst
- de plint / het basement gaat een duidelijke visuele relatie aan met de straat
- bij enkelvoudige bouwwerken en kleine ensembles ligt de nadruk op de verweving tussen horizontale en verticale gevelgeleding
- hoekbebouwing krijgt een meer dan gemiddelde aandacht en zoekt naar een architectonische vertaling van de bouwblokbegrenzing

Detail: detaillering, materiaal en kleurgebruik

- details en ornamentiek zijn verfijnd en ondergeschikt aan de hoofdvorm (ze ondersteunen het ontwerp)
- deur- en kozijngeleding sluiten aan bij de architectuur
- materiaal- en kleurgebruik dissonneert niet

Gebied 7 - Historische fragmenten (excl. de binnenstad) binnen de gemeente Groningen

Gebied 7.

Historische fragmenten (excl. binnenstad) binnen de gemeente Groningen

Naast het stadscentrum kent vrijwel iedere stad diverse historische fragmenten die stammen uit de periode vóór de moderne stadsuitleg.

Bebouwing in linten

Linten zijn lange lineaire structuren waarlangs bebouwing is geplaatst. De lineaire structuur is altijd infrastructureel van aard en treedt op als een continu bindend element voor de aangelegen functies. Soms is dit een (uitvals)weg, in andere gevallen een dijk, een kanaal of een combinatie van weg en water. Linten zijn vaak aan beide zijden bebouwd, maar in sommige gevallen kan de bebouwing zich ook concentreren op één specifieke zijde. Historische lintbebouwing heeft altijd organisch en dus niet planmatig plaatsgehad.

Diverse linten in de gemeente Groningen dragen een sterk landelijk en informeel karakter. Ze worden gekenmerkt door een rafelige rand van vrijstaande bebouwing, meestal bestaande uit boerderijen en landarbeiderswoningen. De kavels zijn relatief groot, hetgeen zorgt voor een open structuur en zicht op het achterliggende (landelijke) gebied. De straten zijn niet tot nauwelijks geprofileerd en de overgangen tussen openbaar en privé onduidelijk. De bebouwing is individueel en objectgericht en kan in schaal en vormtaal sterk verschillen. Wel overheerst de traditionele, ambachtelijke verschijningsvorm. Latere invullingen kunnen hier (sterk) van afwijken.

Stedelijke linten zijn aanzienlijk minder rafelig van structuur dan de landelijke. Over het algemeen kan worden gesteld dat hun collectieve kwaliteit voortkomt uit een optelsom van individuele kwaliteiten. De staten zijn geprofileerd, de bebouwing is aaneengesloten en sluit meestal direct aan op de rooilijn. Voortuinen zijn daarmee zeldzaam. De realisatieperiode van de bebouwing in stedelijke linten wisselt sterk. In de loop der tijd heeft veel sloop en nieuwbouw plaatsgehad, hetgeen leidt tot een zeer gevarieerd architectonisch beeld. Hier en daar zijn (vroeg) planmatige invullingen zichtbaar die een grotere architectonische eenheid vertonen dan de omringende bebouwing. Kleinschalige (arbeiders)woningen en schippershuisjes worden afgewisseld met grotere invullingen, maar ook met

winkels en (voormalige) bedrijfs- of industriebebouwing. De nadruk ligt op de individuele uiting. De gevels zijn merendeels verticaal geled.

Naast de diversiteit in vorm en architectuur wisselen ook de bebouwingshoogte en de kavelbreedte sterk. Openbare ruimte is zeldzaam. Stedelijke linten vertonen daarmee grote overeenkomsten met de niet planmatige bebouwing.

Bebouwing in kernen

Vrijwel alle kernen hebben een gesloten karakter en kennen een duidelijk aanwijsbaar middelpunt: een centraal geplaatste kerk, een brink of een kruispunt van wegen. Hoe klein ook, ze bestaan altijd uit een vrij complex samenstel van wegen of straten. De opbouw van een kern is duidelijk het gevolg van organische groei, kan concentrisch zijn of neigingen daartoe vertonen.

Kernen zijn overwegend dichter bebouwd dan een lint, zeker in vergelijking tot de landelijke linten.

Net als de stedelijke linten voegen bouwinitiatieven in kernen zich naar de rooilijn. Bij de aanwezigheid van voortuinen speelt de erfafscheiding een belangrijke rol. Hierdoor ontstaat een duidelijk onderscheid tussen openbaar en privé. Qua bebouwing vertonen de kernen veel overeenkomsten met de niet-planmatige uitbreidingen en de gevarieerde bebouwing in het stadscentrum, al is de schaal aanmerkelijk kleiner.

Aanbevelingen

- in linten laten bouwinitiatieven de onbebouwde ruimte tussen de hoofdmassa's intact
- in kernen leveren bouwinitiatieven een bijdrage aan het gesloten bebouwingsbeeld
- bouwinitiatieven vormen op architectonisch vlak een duidelijke toevoeging aan de diversiteit van de context
- een afwijkende vormtaal gaat niet ten koste van de oorspronkelijke karakteristiek van het gebied

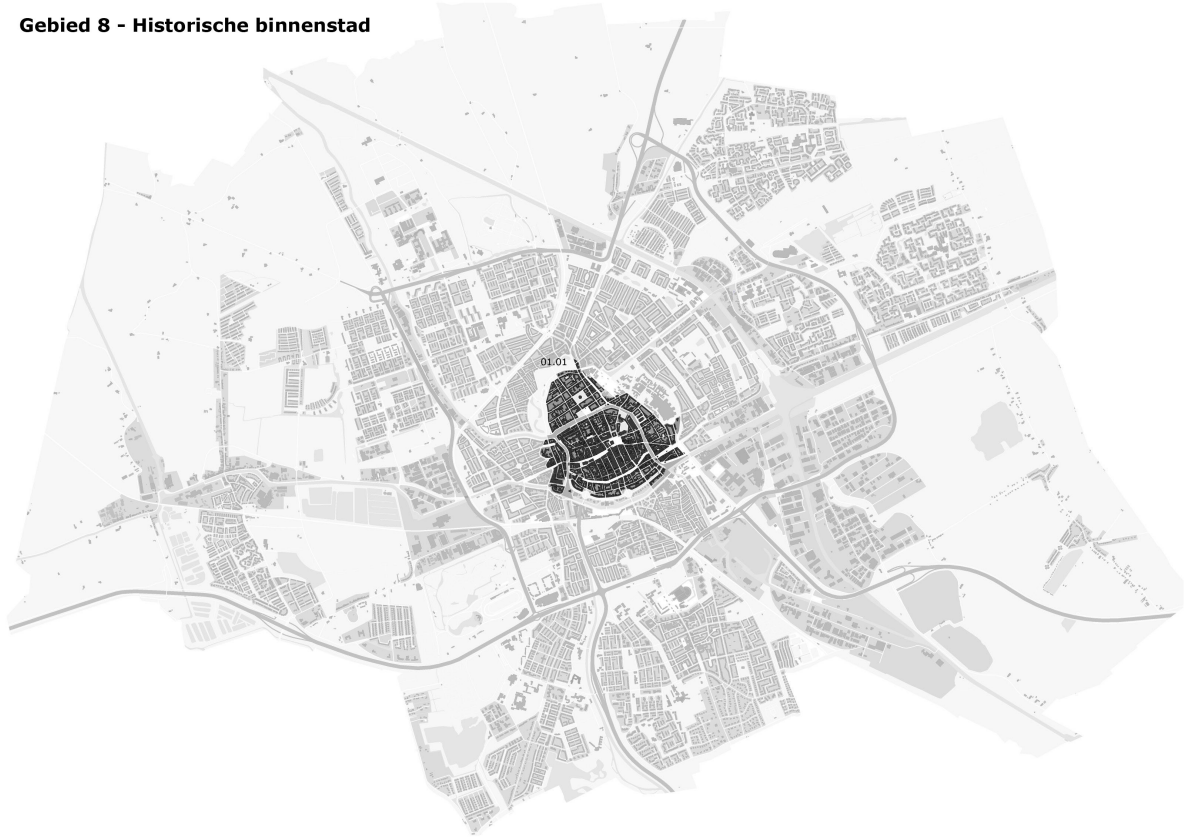
Object: het bouwwerk op zichzelf

- nieuwbouw heeft een compacte, eenduidige hoofdvorm
- de voorgevel is representatief, gericht op de straat en/of een andere belangrijke ontsluiting (b.v. water)
- vooral in landelijke linten kent de voorgevel een kenmerkende individuele vormgeving
- dichte gevels aan de straatkant(en) zijn ongewenst
- de gevelopbouw is consequent en goed van verhouding
- bij enkelvoudige bouwwerken en kleine ensembles sluit de gevelgeleding (horizontaliteit, verticaliteit) aan op die van de omliggende bebouwing

Detail: detaillering, materiaal en kleurgebruik

- details en ornamentiek ondersteunen het ontwerp, zijn verfijnd en ondergeschikt aan de hoofdvorm
- divers materiaalgebruik wordt nauwkeurig op elkaar afgestemd;
- afwijkend kleurgebruik is mogelijk, mits passend binnen het kleurenschaal van ontwerp en context

Gebied 8 - Historische binnenstad

Gebied 8 Historische Binnenstad

De uniciteit van het stadscentrum heeft directe gevolgen voor de welstandstoets. De bebouwing is hier namelijk zo divers en de ruimtelijke verhoudingen zijn dermate complex, dat het lastig is om voor de binnenstad een algemene beschrijving te geven, waaruit eenvoudig sneltoetscriteria te destileren zijn. Er zijn daarvoor te weinig (of juist teveel) gemene delers. Daar komt bij dat het hele stadscentrum vanwege haar grote cultuurhistorische waarde de status van beschermd stadsgezicht heeft, hetgeen de bijzondere positie alleen maar vergroot.

Het centrumgebied wordt naast de historische waarde tevens gekenmerkt door dynamiek door de eeuwen heen. Gevolg hiervan is een subtiele balans tussen contrasten en overeenkomsten, zowel in schaal, vorm, volume, geleding, textuur als in kleur.

Aanbevelingen:

- Bouwinitiatieven maken een motiveerbare keuze tussen contrast en overeenkomst
- Gebouwen moeten op overtuigende wijze op de grond staan.